

ارزیابی تغذیه غلظت‌های مختلف نانو و میکرو سیلیسیم بر فتوسنتز و رنگیزه‌های گیاهچه‌های سیب زمینی در کشت هیدروپونیک

محمد کافی* و بیژن سعادتیان

گروه زراعت، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۸/۱۵، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۱۲/۰۸)

چکیده:

این پژوهش با هدف بررسی نقش تغذیه‌ای و کارایی ذرات نانو و میکرو سیلیسیم بر پارامترهای فتوسنتزی و رنگیزه‌های برگ سیب زمینی رقم آگریا در شرایط کشت بدون خاک بود. آزمایش به صورت فاکتوریل و در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با سه تکرار در گلخانه تحقیقاتی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۹۲ انجام شد. تیمارهای آزمایش شامل دو سطح اندازه ذره سیلیکات سدیم (نانو و میکرو) و سه سطح غلظت (۰/۳، ۰/۶ و ۰/۹ میلی‌مولار) و شاهد بود. نتایج نشان دهنده تأثیر معنی‌دار اثر غلظت و اثر متقابل اندازه ذرات و غلظت بر صفات غلظت کلروفیل a، b، کلروفیل کل، نسبت a به b، کاروتنوئیدها، فتوسنتز، دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای، هدایت روزنه‌ای، کارایی مصرف آب لحظه‌ای و هدایت مزوفیلی برگ سیب زمینی بود. در غالب صفات مورد بررسی، غلظت ۰/۳ میلی‌مولار سیلیسیم تأثیر مثبت و معنی‌داری بر صفات فتوسنتزی به همراه داشت؛ اما در غلظت‌های بالاتر، افزایش سیلیسیم در هر دو اندازه بر صفات فوق تأثیر منفی گذاشت و نانو ذرات در مقایسه با ذرات میکرو دارای اثرات منفی شدیدتری بر صفات مورد بررسی بودند. همچنین همبستگی مثبت و معنی‌داری بین صفات فتوسنتز، هدایت مزوفیلی، کارایی مصرف آب لحظه‌ای، غلظت کلروفیل a، کلروفیل b و کل در کلیه تیمارها مشاهده شد. در مقابل، غلظت دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای با تمامی صفات فوق الذکر همبستگی منفی نشان داد.

واژه‌های کلیدی: سیلیکات سدیم، کارایی مصرف آب، کشت بدون خاک، محلول غذایی.

مقدمه:

Zuccarini, 2008; Mateos-Naranjo *et al.*, 2013; Haghghi and Pessarakli, 2013). تأثیرات سیلیسیم به غلظت و گونه گیاهی وابسته است (Parveen and Ashraf, 2010). به اعتقاد برخی محققان تأثیر سیلیسیم ممکن است به دلیل رسوب سیلیسیم در پهنک برگ، افزایش استحکام برگ‌ها و حفاظت آنها از آفات و بیماری‌ها باشد (Adatia and Besford, 1986; Epstein, 1999; Liang, 1998; Asmar *et al.*, 2013) و به دنبال آن پایداری غشاهای زیستی را موجب شود

سیلیسیم یکی از مهمترین عناصر فراوان در پوسته زمین است و اگرچه به عنوان یک عنصر ضروری برای غالب گیاهان معرفی نشده، اما حضور آن در محیط رشد گیاه باعث بروز اثرات مثبت در بسیاری از گونه‌ها شده (Epstein, 1999; Currie and Perry, 2007; Zuccarini, 2008) و در کاهش اثرات تنش‌های محیطی نقش مهمی ایفا می‌نماید (Liang *et al.*, 1996; Liang, 1998; Currie and Perry, 2007;

*نویسنده مسؤل، نشانی پست الکترونیکی: m.kafi@um.ac.ir

محیط کشت تولید شده، سپس گیاهچه‌ها جهت تولید مینی تیوبر به بسترهای کشت در گلخانه منتقل می‌گردند (Ritter et al., 2001; Farran and Mingo-Castel, 2006).

بوته‌های سیب زمینی با محلول‌های غذایی تغذیه می‌شوند، اما مصرف عنصر سیلیسیم در محلول‌های غذایی جایگاهی ندارد. در صورتی که این عنصر اگرچه غیر ضروری نیست، اما عنصری مفید برای رشد گیاهان بشمار می‌آید (سعادتیان و کافی، ۱۳۹۴; Epstein, 1999). یافته‌ها نشان داده که جذب سیلیسیم توسط سیب زمینی به صورت غیر فعال بوده و با افزایش مقدار سیلیسیم در محیط، غلظت آن در بافت‌های گیاهی افزایش می‌یابد (Adatia and Besford, 1986). همانطور که قبلاً اشاره شد، نتایج سایر تحقیقات انجام شده حاکی از تاثیرات مثبت سیلیسیم بوده است (Parveen and Ashraf, 2010; Haghghi and Pessaraki, 2013). از این رو به نظر می‌رسد استفاده از این عنصر در محلول غذایی جهت تولیدات گلخانه‌ای و بهبود خصوصیات فیزیولوژیکی گیاهان می‌تواند مفید باشد.

امروزه نانو مواد به دلیل اندازه کوچک، خصوصیات منحصر به فردی از خود نشان می‌دهند و می‌توانند خصوصیات فیزیکی- شیمیایی را در مقایسه با شکل متداول مواد تغییر دهند (سعادتیان و کافی، ۱۳۹۴). ذرات نانو در مقایسه با ذرات متداول از سطح بیشتری برخوردارند و این ویژگی امکان افزایش حلالیت و واکنش پذیری سطحی را فراهم می‌نماید (Ruffini and Cremonini, 2009). توسعه تکنولوژی موجب توسعه کاربرد مواد نانو در رشته‌های مختلف علمی و صنعتی شده است. اگرچه در بخش کشاورزی به دلیل احتیاط‌های موجود، پیشرفت با روند کندی همراه است (Dietz and Herth, 2011)، اما استفاده از نانو ذرات مورد توجه بسیاری از محققین رشته کشاورزی قرار گرفته است (Haghghi and Pessaraki, 2013). ریزغده‌های سیب زمینی مصرف خوراکی نداشته و بذره‌های تولیدی پس از چند نسل تکثیر در مزرعه در اختیار کشاورزان قرار خواهند گرفت، از این رو استفاده از ترکیبات نانو در فرایند تولید بذر اولیه چالشی به همراه نخواهد

(Liang et al., 1996; Haghghi and Pessaraki, 2013). همچنین سیلیسیم غلظت کلروفیل در واحد سطح برگ را افزایش داده (Adatia and Besford, 1986; Liang, 1998; Asmar et al., 2013) و از این طریق توانایی گیاه برای استفاده موثرتر از نور را بالا خواهد برد (Adatia and Besford, 1986). سیلیسیم سبب افزایش غلظت آنزیم فتوستتزی ریپولوز بی فسفات کربوکسیلاز در برگ‌ها می‌گردد. این آنزیم سوخت و ساز دی اکسید کربن را تنظیم کرده و در نتیجه کارایی تثبیت دی اکسید کربن توسط گیاه را افزایش می‌دهد و در نهایت موجب بهبود فتوستتزی در گیاه می‌شود (Adatia and Besford, 1986). تحقیقات انجام شده بر روی گیاهان مختلفی از جمله لوبیا (*Phaseolus vulgaris*) (Zuccarini, 2008)، موز (*Musa sapientum*) (Asmar et al., 2013)، خیار (*Cucumis sativus*) (Jian-peng et al., 2009)، ذرت (*Zea mays*) (Parveen and Ashraf, 2010) و گوجه فرنگی (*Solanum lycopersicum L.*) (Haghghi and Pessaraki, 2013) نشان دهنده تأثیر سیلیسیم بر پارامترهای فتوستتزی گیاهان در شرایط مختلف رشد است. در تحقیقی سیلیسیم با بهبود فعالیت فتوستتزی، افزایش کلروفیل برگ و تغییر ساختاری در سلول‌های برگ جو (*Hordeum vulgare L.*) از شدت تنش شوری کاست (Liang, 1998). همچنین در بررسی دیگر، سیلیسیم محتوای کلروفیل a, b و مجموع آنها را در برگ ارقام گندم (*Triticum sativum L.*) به طور معنی‌داری افزایش داد. در ادامه نتایج نشان داد که بیشترین تأثیر سیلیسیم بر صفات یاد شده در شرایط نرمال و تنش به ترتیب در غلظت‌های ۰/۲۵ و ۰/۵ میلی‌مولار سیلیسیم حاصل گردید (Tuna et al., 2008). به دلیل آلودگی‌های ویروسی در مزارع، امکان انبارداری و کشت مجدد غده‌های سیب زمینی (*Solanum tuberosum L.*) وجود ندارد. بدین جهت امروزه از روش ریز ازدیادی برای تکثیر غده‌های بذری استفاده می‌شود (Ozturk and Yildirim, 2010) و تنها روشی است که امکان تولید محصول عاری از ویروس‌ها را فراهم می‌آورد (Kanwal et al., 2006). در این روش ابتدا از بافت مرستمی گیاهچه‌های عاری از بیماری در

داشت (سعادتیان و کافی، ۱۳۹۴). با توجه به اثرات سودمند سیلیسیم بر خصوصیات گیاهان مختلف، به نظر می‌رسد که استفاده از آن در محلول غذایی تغییرات فیزیولوژیکی مثبتی در پی خواهد داشت. همچنین رویکرد نوین استفاده از نانو ذرات در تولیدات کشاورزی، امکان توسعه این بخش را فراهم خواهد ساخت. لذا این تحقیق با هدف بررسی اثر کاربرد سیلیسیم در محلول غذایی بر پارامترهای فتوستتزی و محتوای کلروفیل گیاهچه‌های سبب زمینی و همچنین مقایسه کارایی ذرات نانو و میکرو انجام شد.

مواد و روش‌ها:

پژوهش حاضر در گلخانه تحقیقاتی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۹۲ انجام شد. آزمایش به صورت فاکتوریل دو عاملی و در قالب طرح پایه بلوک‌های کامل تصادفی با سه تکرار اجرا شد. تیمارهای آزمایش شامل اندازه ذره سیلیکات سدیم در دو سطح نانو و میکرو و غلظت آن در سه سطح ۰/۳، ۰/۶ و ۰/۹ میلی‌مولار و شاهد بود.

ابتدا گره‌های ساقه سبب زمینی در محیط کشت موراشیک و اسکوگ (MS) تکثیر شده و پس از یک ماه گیاهچه‌های حاصل جهت انتقال به گلخانه از محیط درون شیشه‌ای خارج شدند. در این آزمایش از رقم اگر با به دلیل سطح زیر کشت بالای آن در ایران استفاده شد. گیاهچه‌ها در بستر بدون خاک حاوی پرلیت، کوکوپیت و ماسه به نسبت‌های ۴:۳:۳ کشت شدند. نیمی از بستر در زمان نشاء و نیم دیگر آن در دو مرحله به پای بوته‌ها اضافه شد (سعادتیان و کافی، ۱۳۹۴). هر بوته در یک گلدان پلاستیکی با قطر دهانه ۱۰ سانتی‌متر و ارتفاع ۳۰ سانتی‌متر قرار گرفت و هر تکرار شامل چهار گیاهچه بود. هفته‌ای یک بار گیاهچه‌های سبب زمینی با محلول غذایی هوگلند حاوی تیمارهای غلظت سیلیکات سدیم تغذیه شدند. اسیدیته محلول توسط اسید سولفوریک ۰/۱ مولار در حد ۵/۶ با کمک pH متر مدل ۷۴۴ (Metrohm) تنظیم گردید. دمای روز و شب گلخانه به ترتیب 24 ± 2 و 18 ± 2 درجه سانتی‌گراد و رطوبت نسبی حدود ۴۰ درصد بود (Haghighi and

در پایان هفته ششم پس از کاشت و همزمان با آغاز مرحله غده‌دهی، از هر بوته بالاترین برگ جوان کاملاً توسعه یافته انتخاب و پارامترهای فتوستتزی برگ، شامل فتوستتزر خالص (A) بر حسب میکرومول دی اکسید کربن (CO_2) تثبیت شده بر مترمربع برگ در ثانیه، تعرق (E) بر حسب میلی‌مول آب (H_2O) بر مترمربع در ثانیه، غلظت دی اکسید کربن زیر اتاقک روزنه‌ای (C_i) بر حسب میکرومول دی اکسید کربن بر مول، هدایت روزنه‌ای (g_s) بر حسب مول آب بر مترمربع در ثانیه و دمای برگ بر حسب درجه سانتی‌گراد با دستگاه IRGA مدل LCi Consol تعیین شد. کارایی مصرف آب لحظه‌ای از تقسیم فتوستتزر به تعرق بر حسب میکرومول دی اکسید کربن تثبیت شده بر میلی‌مول آب خارج شده به دست آمد (Haghighi and Pessarakli, 2013). هدایت مزوفیلی ظاهری نیز از طریق تقسیم فتوستتزر به دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای بر حسب مول دی اکسید کربن بر مترمربع در ثانیه محاسبه شد (Ahmadi and Siosemardeh, 2005)

اندازه‌گیری محتوای کلروفیل a, b (Arnon, 1949) و کاروتنوئیدها (Lichtenthaler and Wellburn, 1983) در آزمایشگاه فیزیولوژی گیاهان زراعی دانشگاه فردوسی مشهد انجام شد. برای این منظور در ششمین هفته از شروع آزمایش، از هر تیمار یک برگ جوانه کاملاً توسعه یافته جدا و داخل یخ خشک به آزمایشگاه منتقل شد. سپس ۱۰۰ میلی‌گرم از قسمت نوک برگ توزین و با نیتروژن مایع هموژنایز گردید. استخراج رنگدانه‌ها با استفاده از متانول ۹۹ درصد انجام شد. میزان جذب در طول موج‌های ۴۷۰، ۶۵۳ و ۶۶۶ نانومتر با استفاده از

داشت (جدول ۲). اگرچه تا سطح ۰/۳ میلی مولار نانو ذرات، افزایش ۷ درصدی در مقدار کلروفیل b نسبت به شاهد مشاهده شد. اما با افزایش سیلیسیم، مقدار کلروفیل b در مقایسه با سطح ۰/۳ میلی مولار کاهش معنی داری نشان داد (جدول ۲). به جز سطح ۰/۹ میلی مولار در سایر سطوح کاربرد ذرات میکرو، کلروفیل b نسبت به شرایط عدم مصرف (شاهد) به طور معنی داری افزایش یافت (جدول ۲). در هر دو سطح اندازه ذره، بالاترین مقادیر مجموع کلروفیل برگ در تیمار ۰/۳ میلی مولار سیلیسیم بدست آمد. اما با افزایش غلظت سیلیسیم از سطح یاد شده، اثر منفی مصرف سیلیسیم مشهود بود و نانو ذرات در مقایسه با ذرات میکرو اثر شدیدتری داشتند. همانطور که نتایج نشان می دهد، در صفات مقدار کلروفیل a، b برگ و مجموع آنها، غلظت ۰/۳ میلی مولار سطح بهینه مصرف هر دو اندازه ذرات سیلیکات سدیم بود و تفاوت آماری نیز بین آنها در غلظت یاد شده وجود نداشت. اما با افزایش مقدار سیلیسیم از ۰/۳ میلی مولار، با کاهش صفات مقدار کلروفیل a، b برگ و مجموع آنها اثرات کاهشی ناشی از بیش بود سیلیسیم در برگ سیب زمینی نمایان گردید. تنها در سطح ۰/۹ میلی مولار، تفاوتی بین اندازه ذره از نظر صفت مجموع کلروفیل برگ مشاهده نشد (جدول ۲). سطوح مختلف ذرات نانو تاثیری بر نسبت کلروفیل a به b نداشت. اما غلظت ۰/۶ میلی مولار ذرات میکرو، سبب کاهش معنی دار این نسبت در مقایسه با شاهد گردید (جدول ۲). مصرف ۰/۳ میلی مولار نانو ذرات سیلیکات سدیم، مقدار کاروتنوئیدهای برگ سیب زمینی را به طور معنی داری افزایش داد. اما در غلظت های بالا، مقدار کاروتنوئیدهای برگ از نظر آماری حتی پایین تر از شاهد بود. تنها در غلظت ۰/۶ میلی مولار ذرات میکرو نسبت به شاهد افزایش معنی داری در مقدار کاروتنوئیدها مشاهده شد (جدول ۲).

نتایج حاصل از تجزیه واریانس پارامترهای فتوسنتزی حاکی از اثر معنی دار اندازه ذرات سیلیسیم بر صفات فتوسنتز، تعرق، دی اکسید کربن زیر روزنه ای، هدایت روزنه ای، کارایی مصرف آب لحظه ای و هدایت مزوفیلی برگ سیب زمینی بود (جدول ۳). اثر اصلی غلظت سیلیسیم نیز بر صفات ذکر شده

اسپکتروفوتومتر Jenway UV/Vis مدل ۶۳۰۵ اندازه گیری شد و براساس رابطه های ۱، ۲ و ۳ مقادیر کلروفیل a، b و کاروتنوئیدها محاسبه گردید. برای به دست آوردن کلروفیل کل، مقادیر کلروفیل a و b حاصل از رابطه های ۱ و ۲ در رابطه ۴ باهم جمع شد (Haghighi and Pessaraki, 2013).

$$\text{رابطه (۱): } Chl_a = 15.65 \times A_{666} - 7.34 \times A_{653}$$

$$\text{رابطه (۲): } Chl_b = 27.05 \times A_{653} - 11.21 \times A_{666}$$

رابطه (۳):

$$C(x+c) = (1000 \times A_{470} - 1.63 \times Chl_a - 104.96 \times Chl_b) / 221$$

$$\text{رابطه (۴): } chlt = chla + chlb$$

آنالیز واریانس داده ها و تعیین ضرایب همبستگی بین صفات، توسط نرم افزار SAS (ver 9.1) و مقایسه میانگین صفات با آزمون حداقل اختلاف معنی دار محافظت شده (PLSD) در سطح احتمال ۵ درصد انجام شد.

نتایج:

نتایج جدول تجزیه واریانس نشان داد که اثر اصلی سطوح غلظت سیلیکات سدیم بر صفات مقدار کلروفیل a، کلروفیل b، مجموع و نسبت کلروفیل a و b و مقدار کاروتنوئیدها معنی دار ($P \leq 0.01$) بود (جدول ۱). همچنین اثر متقابل اندازه ذرات سیلیکات سدیم و سطوح غلظت آن در تمامی صفات ذکر شده، معنی دار گردید. اما در هیچ یک از صفات، اثر اصلی اندازه ذرات سیلیکات سدیم معنی دار نشد (جدول ۱).

مقدار کلروفیل a در غلظت ۰/۳ میلی مولار نانو ذرات سیلیکات سدیم در مقایسه با سطح صفر (شاهد) افزایش معنی داری نشان داد (جدول ۲). اما با مصرف غلظت های ۰/۶ و ۰/۹ میلی مولار نانو ذرات، مقدار کلروفیل a برگ کاهش یافت (جدول ۲). تأثیر مثبت ذرات میکرو سیلیکات سدیم تا سطح ۰/۳ میلی مولار بود. به طوری که نسبت به شاهد افزایشی ۱۳ درصدی نشان داد. همانند نانو ذرات، ذرات میکرو نیز در غلظت های بالاتر اثر منفی و معنی داری بر مقدار کلروفیل a

جدول ۱- تجزیه واریانس صفات مرتبط با محتوای کلروفیل برگ سیب زمینی رقم آگریا در محیط کنترل شده و کشت هیدروپونیک.

منابع تغییر	درجه آزادی (df)	میانگین مربعات (MS)			
		کلروفیل a	کلروفیل b	a+b	a/b
تکرار	۲	۹۴ ^{ns}	۴۹۱ ^{ns}	۹۵۱ ^{ns}	۰/۰۰۰۷ ^{ns}
اندازه ذرات (D)	۱	۹۹ ^{ns}	۶۰۹ ^{ns}	۱۲۰۱ ^{ns}	۰/۰۰۰۷ ^{ns}
غلظت (M)	۳	۹۳۳۵ ^{**}	۲۹۰۱ ^{**}	۲۲۵۱۰ ^{**}	۰/۰۰۰۵ ^{**}
D×M	۳	۵۸۲ [*]	۱۷۲۸ ^{**}	۴۰۰۹ ^{**}	۰/۰۰۱۸ [*]
خطا	۱۴	۱۳۵	۱۶۵	۴۱۱	۰/۰۰۰۶
ضریب تغییرات (%)	-	۲/۲	۲/۳	۲/۰	۲/۵

ns, * و ** به ترتیب به مفهوم غیر معنی‌دار، معنی‌دار در سطح احتمال پنج درصد و یک درصد می‌باشد.

جدول ۲- مقایسه میانگین اثرات متقابل اندازه ذرات سیلیسیم و غلظت‌های آن، بر صفات مرتبط رنگیزه‌های فتوستتزی برگ سیب زمینی رقم آگریا در کشت هیدروپونیک.

کاروتنوئیدها (µg/gfw)	a/b	صفت			غلظت (mM)	اندازه ذره سیلیکات سدیم
		کلروفیل کل (µg/gfw)	کلروفیل b (µg/gfw)	کلروفیل a (µg/gfw)		
۴۱/۹±۲ ^c	۰/۹۸±۰/۰۱ ^{bc}	۱۰۹۸±۱۱ ^{bc}	۵۵۵±۲ ^b	۵۴۳±۹ ^b	صفر	نانو
۵۰/۶±۳ ^a	۱/۰۲±۰/۰۱ ^{ab}	۱۲۰۲±۱۰ ^a	۵۹۵±۶ ^a	۶۰۶±۵ ^a	۰/۳	
۳۱/۳±۱ ^d	۰/۹۹±۰/۰۱ ^{bc}	۱۰۳۳±۱۹ ^e	۵۲۰±۱۱ ^c	۵۱۳±۸ ^d	۰/۶	
۳۲/۹±۲ ^d	۰/۹۸±۰/۰۱ ^{bc}	۱۰۸۰±۲۷ ^{cd}	۵۴۵±۲۷ ^b	۵۳۵±۱۵ ^{bc}	۰/۹	
۴۱/۹±۲ ^c	۰/۹۸±۰/۰۱ ^{bc}	۱۰۹۸±۱۱ ^{bc}	۵۵۵±۲ ^b	۵۴۳±۹ ^b	صفر	میکرو
۲۴/۷±۲ ^e	۱/۰۵±۰/۰۱ ^{ab}	۱۱۹۸±۱۲ ^a	۵۸۶±۷ ^a	۶۱۳±۵ ^a	۰/۳	
۴۷/۱±۲ ^b	۰/۹۳±۰/۰۱ ^d	۱۱۲۲±۱۳ ^b	۵۸۰±۳ ^a	۵۴۲±۱۰ ^b	۰/۶	
۳۹/۹±۱ ^c	۰/۹۶±۰/۰۱ ^{cd}	۱۰۵۱±۴۵ ^{de}	۵۳۵±۲۵ ^{bc}	۵۱۶±۲۰ ^{cd}	۰/۹	

در هر ستون میانگین‌های دارای حداقل یک حرف مشترک اختلاف معنی‌داری با یکدیگر در سطح احتمال ۵ درصد با آزمون LSD ندارند.

صفت، در غلظت‌های ۰/۶ و ۰/۹ میلی‌مولار نسبت به شاهد به ترتیب ۲۷ و ۳۶ درصد کاهش نشان داد. تأثیر ذرات میکرو تا سطح ۰/۶ میلی‌مولار بر فتوستتزر برگ مثبت بود و بیشترین مقدار آن در سطح ۰/۳ میلی‌مولار سیلیسیم بدست آمد. در بالاترین سطح غلظت (۰/۹ میلی‌مولار)، تأثیر منفی ذرات میکرو بر فتوستتزر برگ نمایان گردید. به طوری که از این نظر با ذرات نانو در سطح ذکر شده تفاوت آماری نداشت (جدول ۴). تعرق برگی بوته‌های تیمار شده با نانو ذرات تا غلظت ۰/۶

معنی‌دار گردید (جدول ۳). اثر متقابل اندازه ذرات و غلظت در صفات فتوستتزر، تعرق، دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای، هدایت روزنه‌ای، کارایی مصرف آب لحظه‌ای و هدایت مزوفیلی معنی‌دار شد (جدول ۳). اگرچه غلظت ۰/۳ میلی‌مولار نانو ذرات سیلیسیم در مقایسه با شاهد (سطح صفر) تأثیر معنی‌داری بر فتوستتزر برگ سیب زمینی نداشت، اما افزایش غلظت نانو ذرات سیلیسیم از سطح یاد شده موجب نقصان فتوستتزر شد. به طوری که این

جدول ۳- تجزیه واریانس پارامترهای فتوسنتزی برگ سیب زمینی رقم آگریا در محیط کنترل شده و کشت هیدروپونیک.

میانگین مربعات (MS)		درجه					منابع تغییر
هدایت مزوفیلی برگ	کارایی مصرف آب لحظه‌ای	هدایت روزنه‌ای	CO ₂ زیر روزنه‌ای	تعرق	فتوستنتر	آزادی (df)	
۱۵/۶×۱۰ ^{-۷*}	۰/۰۱۱**	۰/۰۰۰۵ ^{ns}	۷۹/۶ ^{ns}	۰/۰۰۶ ^{ns}	۰/۱۰۴ ^{ns}	۲	تکرار
۱۸/۷×۱۰ ^{-۶**}	۰/۰۵۴**	۰/۰۱۰۴**	۱۶۵/۴*	۰/۰۴۸**	۲/۸۹۸**	۱	اندازه ذرات (D)
۵۹/۷×۱۰ ^{-۶**}	۱/۰۵۲**	۰/۰۰۳۷**	۷۰۴/۴**	۰/۱۵۴**	۵/۶۱۹**	۳	غلظت (M)
۱۶/۳×۱۰ ^{-۶**}	۰/۲۰۹**	۰/۰۰۴۴**	۱۵۴۴/۷**	۰/۳۲۴**	۱/۱۰۸**	۳	D×M
۳/۳×۱۰ ^{-۷}	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰۲	۲۳/۸	۰/۰۰۴	۰/۰۳۰	۱۴	خطا
۴/۲	۲/۰	۸/۱	۱/۶	۲/۸	۳/۸	-	ضریب تغییرات (/)

ns و ** به ترتیب به مفهوم غیر معنی دار، معنی دار در سطح احتمال پنج درصد و یک درصد می‌باشد.

جدول ۴- مقایسه میانگین اثرات متقابل اندازه ذرات سیلیسیم و غلظت‌های آن، بر پارامترهای فتوسنتزی برگ سیب زمینی رقم آگریا در کشت هیدروپونیک.

صفت							
اندازه ذره	غلظت (mM)	فتوستنتر (μmol CO ₂) (m ⁻² s ⁻¹)	تعرق (mmol H ₂ O) (m ⁻² s ⁻¹)	CO ₂ زیر روزنه‌ای (μmol CO ₂) (mol ⁻¹)	هدایت روزنه‌ای (mol H ₂ O) (m ⁻² s ⁻¹)	کارایی مصرف آب لحظه‌ای (μmol CO ₂) (/ mmol H ₂ O)	هدایت مزوفیلی برگ (mol CO ₂) (m ⁻² s ⁻¹)
نانو	صفر	۵/۰۵±۰/۲۴ ^c	۲/۱۷±۰/۰۹ ^{cde}	۳۴۳±۶ ^b	۰/۱۹±۰/۰۰۶ ^b	۲/۳۳±۰/۰۷ ^b	۰/۰۱۴±۰/۰۰۱۰ ^b
	۰/۳	۵/۰۶±۰/۱۶ ^c	۲/۰۹±۰/۰۵ ^e	۳۰۹±۳ ^d	۰/۱۸±۰/۰۱۵ ^{bc}	۲/۴۲±۰/۰۴ ^a	۰/۰۱۶±۰/۰۰۰۴ ^a
	۰/۶	۳/۶۸±۰/۱۸ ^d	۲/۲۴±۰/۰۲ ^{cd}	۳۵۳±۴ ^a	۰/۱۸±۰/۰۰۶ ^{bc}	۱/۶۴±۰/۰۷ ^c	۰/۰۱۰±۰/۰۰۰۶ ^c
	۰/۹	۳/۲۲±۰/۱۰ ^e	۲/۹۱±۰/۰۴ ^a	۳۵۶±۸ ^a	۰/۲۸±۰/۰۰۴ ^a	۱/۱۱±۰/۰۴ ^e	۰/۰۰۹±۰/۰۰۰۴ ^d
میکرو	صفر	۵/۰۵±۰/۲۴ ^c	۲/۱۷±۰/۰۹ ^{cde}	۳۴۳±۶ ^b	۰/۱۹±۰/۰۰۶ ^b	۲/۳۳±۰/۰۷ ^b	۰/۰۱۴±۰/۰۰۱۰ ^b
	۰/۳	۵/۹۳±۰/۲۵ ^a	۲/۴۳±۰/۰۷ ^b	۳۵۷±۷ ^a	۰/۱۷±۰/۰۱۰ ^{bcd}	۲/۴۳±۰/۰۳ ^a	۰/۰۱۷±۰/۰۰۰۸ ^a
	۰/۶	۵/۵۲±۰/۲۰ ^b	۲/۲۸±۰/۰۶ ^c	۳۲۲±۹ ^c	۰/۱۵±۰/۰۰۷ ^d	۲/۴۲±۰/۰۵ ^a	۰/۰۱۷±۰/۰۰۰۶ ^a
	۰/۹	۳/۲۹±۰/۱۵ ^e	۲/۱۶±۰/۰۵ ^{de}	۳۶۰±۵ ^a	۰/۱۶±۰/۰۱۰ ^{cd}	۱/۵۲±۰/۰۴ ^d	۰/۰۰۹±۰/۰۰۰۵ ^d

در هر ستون میانگین‌های دارای حداقل یک حرف مشترک اختلاف معنی داری با یکدیگر در سطح احتمال ۵ درصد با آزمون LSD ندارند.

سطوح غلظت سیلیسیم، تیمار ذرات نانو در مقایسه با میکرو تأثیر کاهشی بر تعرق برگ داشت. مقدار دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای برگ در غلظت ۰/۳ میلی‌مولار نانو ذرات نسبت به شرایط عدم مصرف سیلیسیم کاهش معنی داری نشان داد. در مقابل، مصرف ذرات میکرو در غلظت ذکر شده مقدار دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای برگ را به طور معنی داری افزایش

میلی‌مولار با شاهد تفاوت نشان نداد. اما در بالاترین سطح نانو ذرات مقدار آن به طور معنی داری افزایش یافت. به طوری که در بین تمامی ترکیبات تیماری، بیشترین مقدار بود. مصرف ذرات میکرو تنها در سطح ۰/۳ میلی‌مولار موجب افزایش تعرق برگ گردید و در سایر تیمارهای میکرو تفاوتی از این نظر با شاهد مشاهده نشد (جدول ۴). به طور کلی در هر یک از

فتوستتزی برگ بوده است. به طوری که Tuna و همکاران (۲۰۰۸) با کاربرد سطوح ۰/۲۵ و ۰/۵ میلی‌مولار سیلیکات سدیم در محلول غذایی، گزارش کردند که مصرف ۰/۲۵ میلی‌مولار سیلیسیم، مقدار کلروفیل a، b و مجموع آنها را در برگ گندم (رقم از میر-۸۵) به ترتیب ۱۲، ۴۰ و ۲۱ درصد افزایش داد. همچنین در مطالعه‌ای دیگر نتایج حاکی از اثر مثبت و معنی‌دار کاربرد ترکیبات مختلف سیلیسیم در محیط کشت بر مقادیر کلروفیل a، b و مجموع آنها در گیاهچه‌های موز بود، به طوری که مقادیر صفات بیان شده در تیمار مصرف یک گرم بر لیتر سیلیکات سدیم نسبت به شاهد به ترتیب ۱۵، ۲۲ و ۱۶ درصد افزایش داشت (Asmar et al., 2013). نتایج این بررسی مطابق یافته‌های فوق الذکر، نشان دهنده تأثیر مثبت غلظت مناسب سیلیسیم بر مقدار رنگیزه‌های فتوستتزی سیب زمینی بود. اما گزارش Mateos-Naranjo و همکاران (۲۰۱۳) بیانگر عدم تأثیر مثبت سیلیسیم (از منبع سیلیکات سدیم) در محلول هوگلند بر مقادیر کلروفیل a، b و کاروتنوئیدهای گیاه هالوفیت *Spartina densiflora* بود. همچنین یافته‌ها نشان داده که اضافه کردن سیلیسیم به محلول غذایی، تاثیری بر مقدار کلروفیل برگ گوجه فرنگی نداشت (Haghighi and Pessaraki, 2013). در ادامه، Jian-peng و همکاران (۲۰۰۹) اگرچه با کاربرد سیلیکات سدیم (۰/۱ میلی‌مولار) در محلول غذایی، افزایش اندکی در مقدار کلروفیل a، b و کاروتنوئیدها مشاهده کردند. اما این افزایش نسبت به شرایط عدم کاربرد سیلیسیم معنی‌دار نبود. به اعتقاد Parveen and Ashraf (۲۰۱۰) تأثیر سیلیسیم بر فعالیت‌های گیاهی به گونه و شرایط رشدی گیاه بستگی دارد. لذا تناقض‌های موجود در مطالعات صورت گرفته بر روی رنگیزه‌های فتوستتزی می‌تواند به علت تفاوت در منابع سیلیسیم به کار برده شده و همچنین گونه و شرایط محیطی باشد.

یافته‌های Haghighi and Pessaraki (۲۰۱۳) حاکی از عدم تفاوت معنی‌دار بین اندازه ذرات نانو و میکرو در صفت شاخص کلروفیل برگ بود. در این تحقیق نیز اگرچه اثرات متقابل اندازه ذرات و سطوح غلظت سیلیسیم معنی‌دار گردید، اما تأثیر اندازه ذرات سیلیسیم بر رنگیزه‌های فتوستتزی سیب

داد. با افزایش غلظت نانو ذرات از سطح ۰/۳ میلی‌مولار، دی اکسید کربن زیر روزه‌های افزایش آماری نشان داد. در بالاترین غلظت سیلیسیم، بیشترین مقدار دی اکسید کربن زیر روزه‌های برگ بدست آمد و تفاوت آماری بین دو اندازه ذره وجود نداشت (جدول ۴).

روند تغییرات هدایت روزه‌های تحت تأثیر دو اندازه ذره متفاوت بود به طوری که با مصرف ۰/۹ میلی‌مولار نانو ذرات سیلیسیم، هدایت روزه‌های برگ افزایشی ۴۷ درصدی را نسبت به شاهد نشان داد. در مقابل، با کاربرد ذرات میکرو در محلول غذایی هوگلند، هدایت روزه‌های برگ در مقایسه با شاهد به طور معنی‌داری کاهش یافت. اما بین سطوح غلظت ذرات میکرو تفاوتی مشاهده نشد (جدول ۴). نانو ذرات سیلیسیم تنها در تیمار ۰/۳ میلی‌مولار تأثیر مثبت بر کارایی مصرف آب برگ سیب زمینی داشت و با افزایش غلظت از سطح یاد شده، کارایی مصرف آب برگ در مقایسه با شاهد کاهش معنی‌داری نشان داد. به طوری که کمترین مقدار کارایی مصرف آب در بین تمامی تیمارهای آزمایشی در غلظت ۰/۹ میلی‌مولار نانو ذرات سیلیکات سدیم بدست آمد (جدول ۴). کاربرد ذرات میکرو در غلظت‌های ۰/۳ و ۰/۶ میلی‌مولار، کارایی مصرف آب برگ را به طور معنی‌داری افزایش داد. اما در بالاترین غلظت آن، کارایی مصرف آب برگ در مقایسه با شاهد ۳۴/۷ درصد کاهش نشان داد (جدول ۴). در تیمار نانو ذرات، تنها غلظت ۰/۳ میلی‌مولار هدایت مزوفیلی برگ را در مقایسه با شاهد افزایش داد. سایر سطوح نانو ذرات اثر منفی بر هدایت مزوفیلی برگ داشت (جدول ۴). غلظت‌های ۰/۳ و ۰/۶ میلی‌مولار ذرات میکرو سیلیسیم در مقایسه با شاهد هدایت مزوفیلی برگ را به طور معنی‌داری افزایش دادند. اما در بالاترین سطح غلظت، تأثیر ذرات میکرو بر صفت مذکور منفی بود و از این نظر تفاوتی بین دو اندازه ذره وجود نداشت (جدول ۴).

بحث:

برخی یافته‌ها بیانگر تأثیر مثبت سیلیسیم بر مقدار رنگیزه‌های

مقدار فتوستتزر برگ بدست آمد. تأثیر مثبت سیلیسیم بر بهبود فتوستتزر برگ در گوجه فرنگی (Haghighi and Pessaraki, 2013; Romero-Aranda et al., 2006) موز (Asmar et al., 2013) *Spartina densiflora* (Mateos-Naranjo et al., 2013)، خیار (Feng et al., 2010) و جو (Liang, 1998) نیز گزارش شده است. کلروپلاست‌ها بیشتر در سلول‌های پارانشیم برگ تجمع می‌یابند و مولکول‌های مهم درگیر در فرایندهای فتوستتزر هستند. عنوان شده مقدار کلروفیل موجود در بافت‌های برگ ممکن است با توانایی فتوستتزی ارتباط داشته باشد (Asmar et al., 2013). همچنین Liang (۱۹۹۸) اثرات سودمند سیلیسیم بر سرعت فتوستتزر خالص جو را به بهبود یافتن محتوای کلروفیل نسبت داد. در این آزمایش نیز فتوستتزر برگ با مقدار کلروفیل a، b و مجموع کلروفیل رابطه همبستگی مثبت و معنی‌داری نشان داد (جدول ۵). به اعتقاد محققین افزایش سرعت فتوستتزر برگ در حضور سیلیسیم ممکن است مربوط به تغییرات ساختار آناتومیک باشد که موجب افزایش کارایی جذب دی اکسید کربن و تولید کلرانسیم غنی از کلروفیل شده است (Asmar et al., 2013). از سوی دیگر نقش سیلیسیم بر افزایش غلظت آنزیم ریبولوز بی فسفات نیز می‌تواند یکی از دلایل افزایش فتوستتزر برگ باشد (Adatia and Besford, 1986). نتایج این بررسی نشان دهنده تأثیر متفاوت غلظت‌های مختلف سیلیسیم و اندازه ذرات بر پارامترهای فتوستتزی برگ سبب زمینی بود و مطابق با یافته‌های Haghighi and Pessaraki (۲۰۱۳) در گیاه گوجه فرنگی و تحت شرایط نرمال، نانو ذرات برخلاف ذرات میکرو تأثیر منفی بر فتوستتزر برگ داشتند.

به طور کلی تحت تأثیر تیمارهای سیلیسیم، تعرق و هدایت روزنه‌ای برگ دارای نتایج مشابهی بودند و رابطه همبستگی مثبت و معنی‌داری بین دو صفت برقرار بود (جدول ۵). همچنین ذرات میکرو تأثیر کمی بر تعرق و هدایت روزنه‌ای برگ داشتند. نتایج Asmar و همکاران (۲۰۱۳) نیز نشان داد تعرق و هدایت روزنه‌ای برگ گیاهچه‌های موز تحت تأثیر هیچ یک از تیمارهای سیلیکات سدیم، پتاسیم و کلسیم قرار

زمینی معنی‌دار نشد. همچنین در غالب صفات مرتبط با رنگیزه‌های فتوستتزی، هر دو اندازه ذره روند مشابهی داشتند و در غلظت ۰/۳ میلی‌مولار سیلیکات سدیم بیشترین اثر مثبت را نشان دادند.

کلروفیل b به عنوان یک رنگیزه کمکی در افزایش بازه جذب نور برای فعالیت‌های فتوستتزی عمل کرده بیشترین جذب را در طول موج‌های ۴۵۳ و ۶۴۲ نانومتر دارد. این رنگیزه نقش مهمی در تخفیف اثرات مخرب انرژی نورانی خورشید بر کلروفیل a (درمرکز واکنش نوری) برعهده دارد. نسبت کلروفیل a به b به نشان دهنده کیفیت جذب نور توسط گیاه است. همچنین از آنجا که کلروفیل b رنگیزه‌ای کمکی بشمار می‌آید، افزایش نسبت آن در مقایسه با کلروفیل a نشان دهنده ایجاد سپر حفاظتی توسط گیاه برای محافظت از هسته اصلی فتوستتزی (کلروفیل a) می‌باشد. در مقابل، کاهش نسبی کلروفیل b نیز یکی از نشانه‌های وجود شرایط مطلوب فتوستتزی و عدم نیاز به حفاظت نوری است (Ludish et al., 2000). همانطور که نتایج این تحقیق نشان داد، کاربرد غلظت ۰/۳ میلی‌مولار در هر دو سطح اندازه ذرات سیلیسیم، سبب افزایش نسبت کلروفیل a به کلروفیل b شد. از این رو می‌توان بیان داشت که غلظت یادشده سیلیسیم، تأثیر مثبت بر ساختار فتوستتزی گیاهی داشته به طوری که غلظت نسبی کلروفیل a بیش از کلروفیل b (رنگیزه کمکی) شده است.

کلروفیل‌های a و b به عنوان اصلی‌ترین رنگیزه‌های فتوستتزی به شمار می‌آیند. هرچند کلروفیل b رنگیزه‌ای کمکی است؛ اما طیف جذبی آن بسیار نزدیک به طیف جذبی کلروفیل a می‌باشد. از این رو نقش موثری در انتقال انرژی نورانی به کلروفیل a ایفا می‌نماید (Ludish et al., 2000). محتوای کلروفیل کل گیاه علاوه بر میزان سبزی‌نگی، توان دریافت طول موج‌های مؤثر در فرایندهای فتوستتزی را نیز نشان می‌دهد. از این رو به نظر می‌رسد که اعمال تیمار ۰/۳ میلی‌مولار هر دو اندازه ذرات سیلیسیم، نقش مثبتی در افزایش این رنگیزه‌ها داشته است.

تحت تأثیر غلظت ۰/۳ میلی‌مولار سیلیکات سدیم بیشترین

جدول ۵- همبستگی بین پارامترهای فتوستتزی و رنگیزه‌های برگ سیب زمینی

صفت	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
فتوستتزی (۱)										
تعرق (۲)	۱									
CO ₂ زیر روزنه‌ای (۳)	-۰/۳۰ ^{ns}	۱								
هدایت روزنه‌ای (۴)	-۰/۴۸*	۰/۳۷ ^{ns}	۱							
کارایی مصرف آب لحظه‌ای (۵)	-۰/۴۷*	۰/۷۳**	۰/۲۱ ^{ns}	۱						
هدایت مزوفیلی برگ (۶)	۰/۹۴**	-۰/۵۹**	-۰/۵۸**	-۰/۶۰**	۱					
کلروفیل a (۷)	۰/۹۸**	-۰/۳۵ ^{ns}	-۰/۶۶**	-۰/۴۶*	۰/۹۵**	۱				
کلروفیل b (۸)	۰/۷۰**	-۰/۰۳ ^{ns}	-۰/۴۳*	-۰/۰۹ ^{ns}	۰/۶۱**	۰/۷۰**	۱			
کلروفیل کل (۹)	۰/۷۳**	-۰/۱۱ ^{ns}	-۰/۵۹**	-۰/۲۴ ^{ns}	۰/۶۸**	۰/۷۸**	۰/۸۱**	۱		
کاروتنوئیدها (۱۰)	۰/۷۵**	-۰/۰۷ ^{ns}	-۰/۵۲**	-۰/۱۶ ^{ns}	۰/۶۷**	۰/۷۷**	۰/۹۶**	۰/۹۴**	۱	
	۰/۱۶ ^{ns}	-۰/۵۲**	-۰/۷۷**	-۰/۲۷ ^{ns}	۰/۳۶ ^{ns}	۰/۳۳ ^{ns}	-۰/۰۲ ^{ns}	۰/۳۰ ^{ns}	۰/۱۲ ^{ns}	۱

ns: * و ** به ترتیب به مفهوم غیر معنی‌دار، معنی‌دار در سطح احتمال پنج درصد و یک درصد می‌باشد.

(جدول ۵). از روابط همبستگی اشاره شده و نتایج جدول مقایسه میانگین صفات فتوستتزی می‌توان اینگونه بیان داشت که تأثیر مثبت تیمارهای ۰/۳ میلی‌مولار ذرات نانو و میکرو سیلیسیم بر رنگیزه‌های کلروفیلی موجب بهبود فتوستتزی برگ شده و به دنبال آن مصرف دی اکسید کربن در سلول‌های پاراننشیمی افزایش یافته و با کاهش غلظت دی اکسید کربن در مزوفیل برگ، هدایت مزوفیلی بیشتر شده و در نتیجه جریان دی اکسید کربن به سمت سلول‌های پاراننشیم سرعت گرفته و به دنبال آن از مقدار دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای برگ کاسته شده است. نتایج سایر مطالعات نیز نشان دهنده تأثیر سیلیسیم بر کاهش دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای است (Jian-peng et al., 2009; Mateos-Naranjo et al., 2013). در غلظت‌های بالاتر از ۰/۳ میلی‌مولار سیلیسیم، نانو ذرات اثرات منفی شدیدی بر فتوستتزی و هدایت مزوفیلی داشتند که در نهایت موجب افزایش معنی‌دار دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای شد. چنین اثرات منفی برای ذرات میکرو تنها در غلظت ۰/۹ میلی‌مولار مشاهده شد. با توجه به این نتایج به نظر می‌رسد که اثرات فیتوتوکسینی نانو ذرات نسبت به ذرات میکرو در غلظت‌های پایین‌تر نمایان گردیده است.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، بیشترین کارایی مصرف

نگرفت. گزارش Jian-peng و همکاران (۲۰۰۹) نیز حاکی از عدم تأثیر معنی‌دار سیلیسیم در شرایط عدم تنش بر هدایت روزنه‌ای برگ خیار بود. در تحقیقی دیگر، هدایت روزنه‌ای گیاه هالوفیت *Spartina densiflora* تحت تأثیر تیمارهای سیلیسیم قرار نگرفت (Mateos-Naranjo et al., 2013). برخلاف ذرات میکرو، نانو ذرات سیلیکات سدیم در غلظت ۰/۹ میلی‌مولار بالاترین تأثیر معنی‌دار را بر تعرق و هدایت روزنه‌ای برگ داشتند. منطبق با یافته‌های تحقیق حاضر، گزارش Haghghi and Pessaraki (۲۰۱۳) نشان دهنده تأثیر معنی‌دار نانو سیلیس بر تعرق برگ (در شرایط تنش ۵۰ میلی‌مولار نمک کلرید سدیم) بود و در مقابل ذرات میکرو هیچ گونه تأثیر معنی‌داری بر صفت یاد شده نداشتند.

در این آزمایش هدایت مزوفیلی برگ با صفات فتوستتزی و دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای به ترتیب همبستگی مثبت (**۰/۹۸) و منفی (**-۰/۶۶) معنی‌داری داشت (جدول ۵). همچنین، همبستگی منفی و معنی‌داری بین مقدار دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای و صفات کلروفیل a (**-۰/۴۳)، b (**-۰/۵۹)، کلروفیل کل (**-۰/۵۲) و فتوستتزی برگ (*-۰/۴۸) مشاهده شد (جدول ۵). همانطور که پیشتر بیان شد، رنگیزه‌های فتوستتزی تأثیر مثبت و معنی‌داری در فتوستتزی برگ داشتند

آسیمیلایون برگ شده و در نتیجه آن هدایت مزوفیلی برگها افزایش یافته است. همچنین غلظت مناسب سیلیسیم با کاهش هدایت روزنه‌ای و تعرق برگ نقش مهمی در بهبود روابط آبی گیاه و جلوگیری از اتلاف آب در گیاه شده و در نهایت مجموعه این عوامل باعث افزایش کارایی مصرف آب لحظه‌ای برگ در سیب زمینی شده است. در مقابل، در غلظت‌های بالاتر از حد بهینه ذرات سیلیسیم، تمامی عوامل تأثیر گذار بر کارایی آب لحظه‌ای برگ دچار نقصان شده و موجب افت این شاخص در سیب زمینی گردیده است.

نتیجه‌گیری کلی:

به طور کلی نتایج این آزمایش نشان داد که افزودن سیلیسیم تا سطح ۰/۳ میلی‌مولار به محلول غذایی تأثیر مثبتی بر صفات مرتبط با رنگدانه‌ها و پارامترهای فتوسنتزی برگ گیاهچه‌های سیب زمینی رقم آگریا داشت. با افزایش غلظت از سطح یاد شده، تأثیر منفی سیلیسیم در غالب صفات مشاهده شد و در این بین، نانو ذرات در مقایسه با ذرات میکرو دارای اثرات منفی شدیدتری بر صفات مورد بررسی داشتند.

تشکر و قدردانی:

از حوزه معاونت پژوهشی دانشکده کشاورزی و معاونت پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد جهت تأمین اعتبار این تحقیق با کد ۳۷۹۳۹/۲ قدردانی می‌شود.

آب لحظه‌ای برگ‌های سیب زمینی در تیمار ۰/۳ میلی‌مولار ذرات نانو و میکرو بدست آمد. Romero-Aranda و همکاران (۲۰۰۶) نیز با افزودن سیلیسیم به محلول هوگلند، شاهد بهبود کارایی مصرف آب لحظه‌ای گیاه گوجه فرنگی بودند. همچنین یافته‌ها حاکی از تأثیر مثبت سیلیسیم بر کارایی مصرف آب لحظه‌ای برگ خیار در تنش کادمیوم (Feng et al., 2010) و *Spartina densiflora* در تنش شوری (Mateos-Naranjo et al., 2013) بوده است. در پژوهش انجام گرفته توسط Haghghi and Pessarakli (۲۰۱۳) تیمارهای ۱ و ۲ میلی-مولار ذرات میکرو و نانو سیلیسیم در شرایط نرمال تأثیر مثبت و معنی‌داری بر کارایی مصرف آب برگ گوجه فرنگی داشتند و بیشترین تأثیر متعلق به نانو ذرات بود. اما در تحقیق حاضر علاوه بر عدم تفاوت آماری بین ذرات نانو و میکرو تا سطح ۰/۳ میلی‌مولار، در غلظت‌های بالاتر ذرات نانو دارای اثرات منفی بوده و برتری با ذرات میکرو بود.

همبستگی مثبت و معنی‌داری بین کارایی مصرف آب لحظه‌ای برگ سیب زمینی با صفات کلروفیل a، b، کلروفیل کل، فتوستز و هدایت مزوفیلی برگ وجود داشت (جدول ۵). در مقابل، صفات هدایت روزنه‌ای برگ، تعرق و دی اکسید کربن زیر روزنه‌ای برگ همبستگی منفی با کارایی مصرف آب لحظه‌ای نشان دادند (جدول ۵). به طور کلی نتایج حاصل از مقایسه میانگین و همبستگی بین صفات نشان دهنده آن است که کاربرد غلظت‌های مناسب سیلیسیم نانو و میکرو از طریق تأثیر مثبت بر رنگدانه‌های فتوستزی موجب افزایش

منابع:

سعادتیان، ب. و کافی، م. (۱۳۹۴) بررسی نقش تغذیه‌ای نانو ذرات سیلیسیم بر ویژگی‌های فیزیولوژیک و تولید ریزغده سیب زمینی، نشریه پژوهش‌های تولید گیاهی ۲۲: ۱۹۰-۱۷۳.

Adatia, M. H. and Besford, R. T. (1986) The effects of silicon on cucumber plants grown in recirculating nutrient solution. Annual of Botany 58: 343-351

Ahmadi, A. and Siosemardeh, A. (2005) Investigation on the physiological basis of grain yield and drought resistance in wheat: leaf photosynthetic rate, stomatal conductance, and non-stomatal limitations. International Journal of Agricultural of Biology 7: 807-811.

Arnon, D. (1949) Copper enzyme polyphenoloxides in isolated chloroplast in *Beta vulgaris*. Plant Physiology 24: 1-15.

Asmar, A., Castro, E. M., Pasqual, M., Pereira, F. J. and Soares, J. D. R. (2013) Changes in leaf anatomy and photosynthesis of micropropagated banana plantlets under different silicon sources. Scientia Horticulturae 161: 328-332.

- Currie, H. A. and Perry, C. C. (2007) Silica in plants: biological and biochemical and chemical studies. *Annals of Botany* 100: 1383-1389.
- Dere, S., Gines, T. and Sivaci, R. (1998) Spectrophotometric determination of chlorophyll- a, b and total carotenoid contents of some algae species using different solvents. *Turkish Journal of Botany* 22: 13-17.
- Dietz, K. J. and Herth, S. (2011) Plant nanotoxicology. *Trends in Plant Science* 16: 582-589.
- Epstein, E. (1999) Silicon, *Annual Review. Plant Physiol and Plant Molecular Biology* 50: 641-664.
- Farran, I. and Mingo-Castel, A. M. (2006) Potato minituber production using aeroponics: effect of plant density and harvesting intervals. *American Journal of Potato Research* 83: 47-53.
- Feng, J., Shi, Q., Wang, X., Wei, M., Yang, F. and Xu, H. (2010) Silicon supplementation ameliorated the inhibition of photosynthesis and nitrate metabolism by cadmium (Cd) toxicity in *Cucumis sativus* L. *Scientia Horticulturae* 123: 521-530.
- Feng, J., Shi, Q. and Wang X. (2009) Effects of exogenous silicon on photosynthetic capacity and antioxidant enzyme activities in chloroplast of cucumber seedlings under excess manganese. *Agricultural Sciences in China* 8(1): 40-50.
- Haghighi, M. and Pessaraki, M. (2013) Influence of silicon and nano-silicon on salinity tolerance of cherry tomatoes (*Solanum lycopersicum* L.) at early growth stage. *Scientia Horticulturae* 161: 111-117.
- Kanwal, A., Ali, A. and Shoaib, K. (2006) In Vitro Microtuberization of Potato (*Solanum tuberosum* L.) Cultivar Kuroda- A New Variety in Pakistan. *International Journal of Agriculture & Biology* 8: 337-340.
- Liang, Y., Shen, Q., Shen, Z. and Tongsheng, M. (1996) Effects of silicon on salinity tolerance of two barley cultivars. *Plant Nutrition* 19:173-179.
- Liang, Y. C. (1998) Effects of Si on leaf ultrastructure, chlorophyll content and photo-synthetic activity in barley under salt stress. *Pedosphere* 8: 289-296.
- Lichtenthaler, H. K and Wellburn, A. R. (1983) Determinations of total carotenoids and chlorophylls a and b of leaf extracts in different solvents. *Biochemical Society Transactions* 11: 591-592.
- Ludish, H., Berk, A., Zipursky, S.L., Matsudaira, P., Baltimore, D. and Darnell, J. (2000) *Molecular Cell Biology*. New York. 16-37.
- Mateos-Naranjo, E., Andrades-Moreno, L. and Davy, A. J. (2013) Silicon alleviates deleterious effects of high salinity on the halophytic grass *Spartina densiflora*. *Plant Physiology and Biochemistry* 63: 115-121.
- Ozturk, G. and Yildirim, Z. (2010) A comparison of field performances of minitubers and micro tubers used in seed potato production. *Turkish Journal of Field Crops* 15: 141-147.
- Parveen, N. and Ashraf, M. (2010) Role of silicon in mitigating the adverse effects of salt stress on growth and photosynthetic attributes of two maize (*Zea Mays* L.) cultivars grown hydroponically. *Pakistan Journal of Botany* 42: 1675-1684.
- Ritter, E., Angulo, B., Riga, P., Herran, C., Relloso, J. and San Jose, M. (2001) Comparison of hydroponic and aeroponic cultivation systems for the production of potato minitubers. *Potato Research*, 44: 127-135
- Romero-Aranda M. R, Jurado, O. and Cuartero, J. (2006) Silicon alleviates the deleterious salt effect on tomato plant growth by improving plant water status. *Journal of Plant Physiology* 163 847-855
- Ruffini, C.M. and R. Cremonini. (2009) Nanoparticles and higher plants. *Caryologia* 62: 161-165.
- Tuna A. L., Kaya, C., Higgs, D., Murillo-Amador, B., Aydemir, S. and Girgin, A. R. (2008) Silicon improves salinity tolerance in wheat plants. *Environmental Experiment of Botany* 62: 10-16.
- Zuccarini, P. (2008) Effects of silicon on photosynthesis, water relations and nutrient uptake of *Phaseolus vulgaris* under NaCl stress. *Biologia Plantarum* 52: 157-160.

